

Тема 2. Макроекономічні показники та їх вимір (2 год.)

1. Теоретичні засади та принципи побудови системи національного рахівництва.
2. Показники обсягу національного виробництва. Валовий внутрішній і валовий національний продукт.
3. Показники доходу нації. Валовий і чистий національний дохід. Національне багатство.
4. Номінальні і реальні показники. Економічні індекси і дефлятор ВВП.
5. Новітні макроекономічні показники: індекс людського розвитку, індекс економічної свободи, рівень глобалізації економіки.

Дослідження процесів на макроекономічному рівні потребує використання відповідної системи макроекономічних показників. Саме вони дають змогу зрозуміти суть взаємопов'язаних процесів на рівні всієї економіки, виявити напрямки і тенденції її подальшого розвитку, дослідити основні пропорції суспільного відтворення, виробити необхідні рекомендації для економічної політики держави.

Побудова такої системи макроекономічних показників повинна базуватися на певних методологічних засадах, відрізнятися логічністю, цілісністю та взаємоузгодженістю її окремих складових.

1. Теоретичні засади та принципи побудови системи національного рахівництва

Необхідність напрацювання єдиних методологічних принципів і підходів до вимірювання макроекономічних показників діяльності національних господарств стала причиною появи *системи національного рахівництва* – системи взаємопов'язаних макроекономічних показників, що відображають виробництво та споживання товарів і послуг, розподіл та перерозподіл доходів, формування національного багатства. Вона використовується в міжнародній статистиці з 1953 р. у вигляді стандартизованої системи рахунків Організації Об'єднаних Націй. Починаючи з 70-х років ХХ ст. ця система почала застосовуватися у більш ніж 100 країнах. Система національних рахунків почала впроваджуватися в Україні з 1992 р. і остаточно була введена в 1995 р.

Принципами на яких базується СНР є:

1. **Концепція господарського кругообороту.** Виробництво, обмін, розподіл і перерозподіл продукції та доходів, формування національного багатства є як самостійними так і взаємопов'язаними стадіями процесу суспільного відтворення.
2. **Розширене трактування продуктивної праці.** Такою визнається праця з виробництва як матеріальних так і нематеріальних благ та надання послуг. Продуктивною є будь-яка діяльність, яка є корисною для суспільства та приносить доходи особам що її здійснюють.

3. Рівність доходів і витрат в цілому в економіці. Вартість продукту складається з витрат на оплату залучених факторів виробництва (економічних ресурсів) – праці, капіталу, землі та природних ресурсів, підприємницьких здібностей, інформації та знань, а отже і доходів їх власників. Тому, з одного боку, вартість продукту – це сума витрат, а з іншого – сума доходів. Таке положення речей засвідчує про стан рівноваги в економічній системі в цілому та прагненні останньої відновлювати рівновагу у випадку, коли ця рівновага порушується

4. Розгляд макроекономічних процесів як поєднання потоків та запасів. *Потік* – це сукупність благ, коштів, що вироблені та використані впродовж певного періоду часу. *Запас* – це кількість благ, коштів накопичених та наявних на певний момент часу.

5. Ключовими поняттями у структурі показників виробництва є додана вартість та кінцевий продукт. *Додана вартість* – це вартість, створена в процесі виробництва на конкретному підприємстві (фірмі). Вона віддзеркалює реальний вклад підприємства в формування вартості продукту. Вартість спожитої сировини та матеріалів, палива та енергії, що були придбані у постачальників, в створенні яких дане підприємство не приймало участі, в додану вартість не включається. Проте в додану вартість крім заробітної плати, прибутку, рентних та процентних виплат включаються відрахування на амортизацію, оскільки основні засоби (елементи основного капіталу) приймають безпосередню участь у продукуванні нової вартості створюваної продукції. Прийнято розрізняти валову і чисту додану вартість. Валова додана вартість включає вартість спожитих основних засобів, а чиста ні, тобто це валова додана вартість за мінусом амортизаційних відрахувань.

Кінцевий продукт – це товари і послуги, що вироблені і придбані для кінцевого споживання. Вони не використовуються з метою проміжного споживання і не беруть участі у виробництві інших товарів і послуг в якості їх основи. Цим кінцевий продукт відрізняється від **проміжного продукту** – товарів і послуг, що проходять подальшу переробку, а отже, використовуються для виробництва інших товарів і послуг (сировина, матеріали, комплектуючі, паливо та електроенергія і т.д.). Кінцевий продукт втілюється в споживчих товарах і послугах та капітальних благах. Останні є матеріальною основою інвестицій – нових капіталовкладень (обладнання, устаткування, будівлі, споруди, інструменти, що служать тривалий період часу та ін). Кінцевий продукт також є основою діяльності державних органів різних рівнів.

Використання для обрахунку макроекономічних показників саме вартості кінцевого продукту дає можливість уникнути повторний рахунок (багаторазове включення у вартість суспільного продукту однієї і тої самої вартості).

6. Концепція первинних доходів. До первинних доходів, що отримують економічні суб'єкти зараховують не лише доходи власників факторів виробництва, але і доходи держави, оскільки державні органи надаючи відповідні послуги громадянам (домашнім господарствам), фірмам, підприємствам теж приймають участь у створенні суспільних благ, а отже і суспільного продукту.

7. Національна економіка становить сукупність інституційних одиниць, що характеризуються єдністю поведінки, самостійністю прийняття рішень,

веденням бухгалтерського обліку. Серед інституційних одиниць розрізняють резидентів та нерезидентів. **Резидентами** є інституційні одиниці центр економічних інтересів яких пов'язаний з економічною територією даної країни. Поняття резидента не збігається з поняттям громадянства, національності. Резидентами можуть бути як національні так і змішані та спільні підприємства, а також філіали зарубіжних фірм, підприємства, що повністю належать іноземним громадянам. Фізичні особи вважаються резидентами, якщо вони проживають і працюють на території країни протягом одного року та більше не залежно від громадянства та національності.

8. Інституційні одиниці об'єднуються у сектори. Прийнято виділяти п'ять секторів: сектор підприємств, що виробляють товари та надають послуги (нефінансовий сектор); сектор фінансових та державних установ; сектор громадських та приватних організацій; сектор домашніх господарств; сектор зовнішньоекономічних зносин – решта світу.

9. Базовим поняттям є економічна операція як сукупність елементарних потоків. Розрізняють такі операції: операції з товарами та послугами; розподільчі операції (розподіл та перерозподіл доходів); фінансові операції.

Система національного рахівництва побудована на кшталт бухгалтерського обліку і становить собою систему взаємопов'язаних рахунків і балансових таблиць. Це означає, що використовується форма подвійного запису. Одна і та сама економічна операція відображається двічі – в розділі „Використання” одного рахунку та в розділі „Ресурси” іншого..

Процес суспільного відтворення, матеріально-речові та грошові потоки, формування запасів на макрорівні знаходять своє відображення в наступних рахунках: товарів і послуг; виробництва; утворення, розподілу і використання доходів; нагромадження; капітальних витрат для внутрішньої економіки; фінансовий рахунок для внутрішньої економіки; капітальні витрати для зовнішньої економіки; фінансовий рахунок для зовнішньої торгівлі. Цим самим в системі національних рахунків охоплено всі стадії відтворення сукупного продукту нації.

2. Валовий внутрішній і валовий національний продукт

Як вже було відмічено, СНР – це струнка система макроекономічних показників. Центральне місце в ній займають **валовий внутрішній продукт** (gross domestic product), **валовий національний продукт** (gross national product) та **валовий національний доход** (gross national income).

Валовий внутрішній продукт (ВВП) визначається як сукупна **ринкова вартість повного обсягу кінцевого виробництва товарів і послуг**, створених в даній країні за певний період часу (як правило рік). ВВП є кінцевим результатом економічної діяльності власників факторів виробництва на економічній території даної країни безвідносно до їх національної приналежності.

Обчислення валового внутрішнього продукту може бути здійснено трьома рівноцінними способами:

- А) за доданою вартістю (виробничий метод);
- Б) за витратами (метод кінцевого використання);
- В) за доходами (розподільчий метод).

Застосування цих методів забезпечує не лише контроль за надійністю оцінок суспільного продукту, але також дає змогу проаналізувати різні аспекти економічних процесів (галузеву структуру економіки, використання виробленого продукту на споживання та нагромадження, частку первинних доходів в ВВП і т.д.).

Використання **виробничого методу** передбачає визначення ВВП шляхом додавання всієї доданої вартості, створеної в даній країні. Цей метод дає можливість позбутися подвійного рахунку і не включати у вартість ВВП вартість проміжного продукту. Також за цим методом у вартість ВВП включаються непрямі податки (податки на продукти та імпорт – податок на додану вартість, акцизний збір, митні збори) та віднімаються субсидії на продукти та імпорт.

Валова додана вартість може бути отримана або додаванням доданої вартості окремих галузей чи секторів економіки, або ж як різниця між сукупною реалізованою продукцією нації (валовий продукт) та сукупним проміжним продуктом.

$$\text{ВВП} = \sum (\text{РП} - \text{ПП}) + \begin{matrix} \text{Податки} & \text{Субсидії} \\ \text{на продукти} & - \text{на продукти;} \\ \text{та імпорт} & \text{та імпорт} \end{matrix}$$

$$\text{ВВП} = \text{ВДВ} + \begin{matrix} \text{Чисті податки} \\ \text{на продукти} \\ \text{та імпорт} \end{matrix}$$

Де, ВВП – валовий внутрішній продукт, ВДВ – валова додана вартість, як сума всієї доданої вартості, РП – реалізований продукт окремих галузей, виробництв, ПП – проміжний продукт.

Система національних рахунків передбачає розрахунок доданої вартості як по країні в цілому, так і по окремих галузях та секторах. Це дає змогу виявити внесок останніх у створення валового національного продукту.

При розрахунку ВВП за **витратами (метод кінцевого використання)** – додають витрати усіх економічних суб'єктів, що використовують ВВП для кінцевого споживання – домашніх господарств, фірм, держави, закордону.

$$\text{ВВП} = \text{C} + \text{I} + \text{G} + \text{Xn},$$

де **C** – особисті споживчі витрати; **I** – валові інвестиції фірм, підприємств; **G** – витрати держави на закупівлю товарів і послуг; **Xn** – чистий експорт.

Особисті споживчі витрати (C) включають витрати домашніх господарств на придбання товарів тривалого користування (побутова техніка,

автомобілі, меблі та ін.), товари поточного споживання (предмети харчування, засоби гігієни, олівці, зошити і т.д., а також на послуги (лікарів, юристів, перукарів і т.д.). Проте сюди не включаються витрати на придбання житла. Останні в системі національного рахівництва розглядаються як інвестиційні витрати.

Валові інвестиції (I) включають витрати фірм, підприємств на формування та збільшення основного капіталу (будівель, споруд, обладнання, устаткування, будівництво нових підприємств та ін.), збільшення оборотного капіталу (зокрема запасів сировини та матеріалів), відновлення вибулих з процесу виробництва елементів основного капіталу (амортизація). Прийнято розрізняти валові, чисті інвестиції та інвестиції на заміщення. **Валові інвестиції** це сума чистих інвестицій та інвестицій на заміщення. **Чисті інвестиції** забезпечують приріст суспільного капіталу, а інвестиції на заміщення забезпечують лише відновлення його зношеної частини. До валових суспільних інвестицій, що формують ВВП, за методологією СНР включаються витрати домашніх господарств на придбання нового житла. Проте, не включаються інвестиції на придбання цінних паперів на вторинному ринку цінних паперів, депозитні вкладення в банківські установи, операції на ринку старого житла, оскільки ці витрати безпосередньо не пов'язані із збільшенням виробництва суспільного продукту.

Державні закупівлі товарів і послуг (G) забезпечують задоволення індивідуальних і колективних потреб суспільства. Це витрати держави (уряду, місцевих органів влади) на будівництво і утримання шкіл, закладів охорони здоров'я, культури, спорту, комунального господарства, доріг, армії, державного апарату управління та ін.

Чистий експорт товарів та послуг за кордон розраховується як різниця між експортом та імпортом. Якщо експорт перевищує імпорт то цей показник має знак „+”, якщо навпаки – „-”.

Рівняння $VВП = C + I + G + X_n$ іще називають **базовим макроекономічним рівнянням**.

Розрахунок ВВП продукту за витратами дає змогу дослідити структуру кінцевого продукту суспільства за його призначенням.

Обсяг ВВП за доходами (**розподільчий метод**) визначається як сума первинних доходів, отриманих резидентами в даній країні. Вони включають:

- 1) **оплату праці найманих працівників** – заробітна плата робітників та платня службовців (Z);
- 2) **доходи, що отримують власники землі, будинків і споруд** – рентні доходи (R);
- 3) **доходи власників грошового капіталу** – процент (%);
- 4) **прибуток корпорацій і доходи на власність некорпоративного підприємницького сектору** (прибуток та доходи, що є винагородою праці підприємця на власному підприємстві) (P);
- 5) **амортизаційні відрахування** (A);
- 6) **непрямі податки на бізнес** (N).

Оплата праці найманих працівників включає усі грошові або натуральні виплати а також відрахування на соціальне страхування (пенсійний фонд, фонд зайнятості і соціального страхування), податки на доходи та інші виплати.

Прибуток корпорацій складається з податків на прибуток корпорацій, розподіленого прибутку корпорацій (використовується для сплати дивідендів), нерозподіленого прибутку корпорацій (використовується для створення різноманітних фондів та подальшого інвестування).

Прибуток некорпоративного підприємницького сектору (одноосібні підприємства, партнерства і т.д.) іще називають **валовим змішаним доходом**, оскільки крім прибутків він включає і винагороду за працю власника, яку важко відокремити від безпосередньо чистого доходу.

Амортизаційні відрахування хоча і не є додатком до чийогось доходу, проте вони означають, що певна частина ВВП повинна бути відкладена і використана для заміщення вибулого основного капіталу.

Непрямі податки на бізнес містять загальний податок з продаж (ПДВ – податок на додану вартість), акцизи та мито. Вони включаються в ціну реалізованих товарів та послуг і складають відповідну частину доходу держави. Таким чином:

$$\text{ВВП} = \text{Z} + \text{R} + \% + \text{P} + \text{A} + \text{N}$$

Обрахунок ВВП за доходами характеризує процеси розподілу первинних доходів суб'єктів національної економіки.

Близьким за економічним змістом до показника валового внутрішнього продукту є показник **валового національного продукту (ВНП)**. Останній розраховується за тими ж самими методами – за доданою вартістю, за доходами та за витратами. Проте, відмінність полягає в тому, що валовий національний продукт являє собою ринкову вартість кінцевого продукту, створеного національними факторами виробництва як на території даної країни так і за її межами.

За обсягами валовий національний продукт відрізняється від валового внутрішнього продукту на величину чистих первинних доходів (заробітної плати, процентних та рентних платежів, дивідендів, доходів від прямих закордонних інвестицій), отриманих країною від решти світу. Іншими словами, до валового внутрішнього продукту слід додати первинні доходи власників національних економічних ресурсів, що використовуються за кордоном, отримані від решти світу і відняти первинні доходи, сплачені іноземним громадянам.

$$\text{ВНП} = \text{ВВП} + \frac{\text{Первинні доходи, отримані від решти світу}}{\text{світу}} - \frac{\text{Первинні доходи, сплачені решті світу}}{\text{світу}} =$$

$$\text{ВВП} + \frac{\text{Чисті первинні доходи, отримані від решти світу}}{\text{світу}}$$

В цілому ж різниця показників ВВП та ВВП залежить від участі країни в міжнародних економічних процесах, активності національних власників факторів виробництва за кордоном та іноземних в середині країни. За даними Бюро економічного аналізу Департаменту торгівлі США в 2006 ВВП США становив \$13194,7 млрд., а ВВП – \$13252,7 млрд.¹

3. Показники доходу нації. Валовий і чистий національний дохід. Національне багатство

Починаючи з 1993 р. відповідно до змін і вдосконалень в СНР у більшості країн замість ВВП почали використовувати показник **валового національного доходу (ВНД)**. Валовий національний дохід вимірює різноманітні форми первинних доходів, отриманих нацією і цим принципово відрізняється від ВВП та ВНД, які вимірюють випуск товарів і послуг призначених для кінцевого споживання. Валовий національний дохід є сукупністю первинних доходів, отриманих резидентами національної економіки як результат їхнього володіння факторами виробництва (праця, капітал, земля, підприємницькі здібності). Особливістю валового національного доходу є те що враховуються первинні доходи, отримані як всередині країни так і за її межами. Тому, так само як і ВВП валовий національний дохід відрізняється від ВВП, розрахованого за доходами, на сальдо факторних доходів, отриманих від решти світу:

$$\text{ВНД} = \text{ВВП} + \text{отримані від решти світу}$$

Окрім первинних доходів резиденти країни також можуть отримувати від решти світу і так звані трансферти – передача доходів, що не вимагає прямих зворотних послуг економічного характеру. До трансфертних платежів відноситься різноманітна гуманітарна допомога, дарунки родичів, штрафи, пені, субсидії, соціальні допомоги, пенсії, страхові виплати і т.д. Такі самі трансферти передаються і решті світу. Все це служить підставою для розрахунку показника **валового наявного національного доходу (ВННД)**:

$$\text{ВННД} = \text{ВНД} + \text{отримані від решти світу} - \text{передані решті світу}$$

Валовий наявний національний дохід, це саме той дохід, що є на даний момент в розпорядженні нації.

За величиною валовий наявний національний дохід може бути більшим а може бути і меншим за валовий національний дохід. Різниця залежить від того,

¹ <http://www.bea.gov/national/nipaweb/Table> View

чи сальдо трансфертних виплат є позитивним, чи негативним. Так, наприклад в III кварталі 2006 р. ВНД і ВННД Федеративної республіки Німеччина співвідносилися як 2 334,97 і 1 973,59 млрд. євро.²

Якщо від валового національного доходу відняти вартість спожитого основного капіталу отримаємо **чистий національний дохід (ЧНД)**.

$$\text{ЧНД} = \text{ВНД} - A,$$

де ЧНД – чистий національний дохід; ВНД – валовий національний дохід; A – вартість спожитого основного капіталу.

Наступний крок – визначення **національного доходу (НД)**. Національний дохід безпосередньо вимірює доходи, що отримали постачальники факторів виробництва від участі у створенні національного продукту і показує у що обходиться суспільству його виробництво з точки зору використання економічних ресурсів. Окрім первинних (факторних) доходів ЧНД містить компонент, що не є безпосереднім відображенням участі факторів виробництва. Це – непрямі податки на бізнес (податки на продукти та імпорт за мінусом державних субсидій). Держава в обмін на податкові надходження нічого безпосередньо не вносить у створення національного продукту і отже в даному випадку не повинна вважатися постачальником економічних ресурсів. Таким чином, щоб визначити загальний обсяг заробітної плати, ренти, проценту та прибутків, отриманих в процесі виробництва ВВП слід вирахувати з чистого національного доходу непрямі податки.

$$\text{НД} = \text{ЧНД} - \text{Непрямі податки}.$$

Національний дохід, таким чином може бути розрахований як за вище вказаною схемою так і безпосереднім додаванням усіх первинних доходів.

Національний дохід є заробленим доходом. Проте, отриманий дохід домашніх господарств дещо різниться від заробленого. Частина останнього не потрапляє в домашні господарства. Це – внески на соціальне страхування, податки на прибутки корпорацій, нерозподілені прибутки корпорацій тощо. В той же час домашні господарства отримують частку надходжень, що не є безпосереднім результатом господарської діяльності працівників – трансфертні платежі, які здійснюють держава, соціальні фонди, страхові компанії (пенсії, допомоги по безробіттю, соціальні допомоги, субсидії, стипендії, страхові виплати і т.д.). Ці моменти враховує показник **отриманого доходу (ОД)**:

$$\text{ОД} = \text{ЧД} - \begin{matrix} \text{внески на} & \text{податок} & \text{нерозподілений} & \text{трансфертні} \\ \text{соціальне} & - \text{на прибуток} & - \text{прибуток} & + \text{платежі} \\ \text{страх.} & \text{корпорацій} & \text{корпорацій} & \end{matrix}$$

Проте, з отриманого доходу домашні господарства сплачують індивідуальні податки (прибутковий податок з громадян, земельний податок, транспортний податок, а також в інших країнах – податок на майно та податок

² <http://www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/>

на спадщину). Віднявши від особистого доходу індивідуальні податки ми отримуємо **використовуваний дохід (ВД)**:

$$\text{ВД} = \text{ОД} - \text{індивідуальні податки.}$$

Саме використовуваний дохід і є тією величиною доходу, який безпосередньо знаходиться в розпорядженні домашніх господарств та йде на задоволення безпосередніх потреб – **споживання**, або задоволення відкладених потреб – **заощадження**. Заощадження домашніх господарств за відповідних умов перетворюються в інвестиції і приймають участь у формуванні валового суспільного капіталу.

Вважається, що показник ВВП не в повній мірі відображає реальний добробут нації. Це пов'язано з цілим рядом обставин.

По-перше, ВВП враховує не всі товари і послуги, що продукуються в даній країні. Так, частина з них створюється безпосередньо в домашніх господарствах. Вони не потрапляють на ринок і тому не отримують грошової оцінки. Сюди відносяться приготування їжі в домашніх умовах, прибирання житла, догляд за дітьми, хворими, перестарілими, праця на присадибних ділянках, дачах, вирощування тварин, ремонт квартир, побутової техніки, власного автотранспорту тощо. Але вся ця діяльність безпосередньо підвищує добробут сім'ї.

Також в неповній мірі враховується в ВВП вартість послуг, які надають домашнім господарствам та фірмам державні службовці. Так внесок у суспільний продукт міліціонерів, пожежників, військовослужбовців, працівників державного управлінського апарату та ін. включається до ВВП лише у величині понесених витрат на заробітну плату. А це як ми знаємо лише частина доданої вартості.

По-друге, в багатьох країнах і в Україні зокрема існує проблема обліку тіньової економіки. Тіньовий сектор економіки можна умовно поділити на дві частини. Перша – це легальна, але повністю або частково прихована від державних органів з метою ухилення від сплати податків діяльність фізичних та юридичних осіб. Друга частина тіньової економіки є нелегальною, тобто такою, що суперечить чинному законодавству (виробництво та реалізація наркотичних речовин, зброї, порноіндустрія, торгівля людьми, контрабанда, торгівля з порушенням авторських прав і т.д.).

По-третє, показник ВВП не враховує негативних наслідків господарської діяльності, що в цілому веде до зниження національного добробуту. Це і виснаження земель та інших природних ресурсів, погіршення клімату, забруднення навколишнього середовища і т.д.

По-четверте, прогрес економіки має і позитивні впливи на підвищення загального добробуту. Це і збільшення тривалості вільного часу (зростання ефективності виробництва веде до скорочення робочого часу), покращення якості самого дозвілля (внаслідок розвитку сфери послуг, рекреаційної сфери), підвищення освітнього, культурного, духовного потенціалу членів суспільства.

Для того, щоб врахувати вище перераховані чинники, і був запропонований американськими економістами У.Нордхаузом та Дж. Тобіном показник **чистого економічного добробуту (ЧЕД)**.

$$\text{ЧЕД} = \text{ВВП} - \text{Негативні чинники} + \text{Неринкова діяльність} + \text{Грошова оцінка.}$$

Впливу на добробут   в грошовій оцінці   вільного часу

Валовий внутрішній продукт, валовий національний дохід безпосередньо пов'язані не лише з рівнем добробуту нації на даний момент часу, але із процесом нагромадження **національного багатства**, що є основою економічної могутності нації та забезпеченням добробуту майбутніх поколінь. Національне багатство – це сукупність матеріальних та нематеріальних благ створених і нагромаджених працею попередніх і теперішніх поколінь та залучених до господарської діяльності природних ресурсів, якими володіє, розпоряджається суспільство.

Національне багатство поділяється на **суспільне багатство** (створене працею) та **природне багатство** (природні ресурси – земельні ресурси, надра, водні ресурси, рослинний та тваринний світ, кліматичні умови, географічне розташування). В суспільному багатстві прийнято виділяти **національне майно** та **духовні та культурні цінності**. Національне майно в свою чергу складається з капітальних благ (фонди), що забезпечують функціонування матеріальної і нематеріальної сфер суспільного виробництва та майна домашніх господарств.

За формою національне багатство також поділяють на матеріальне та нематеріальне багатство.

До матеріального багатства відносяться:

- основні необоротні фонди (будівлі, споруди, транспортні мережі, машини, обладнання, устаткування, інструменти);
- оборотні фонди (запаси сировини, матеріалів, комплектуючих незавершене виробництво, товарні запаси);
- державні запаси і резерви;
- майно громадян (будинки, предмети тривалого вжитку, цінності);
- природні ресурси.

До нематеріального багатства входить:

- науковий потенціал;
- освітній потенціал;
- кваліфікаційний потенціал;
- інформаційний потенціал;
- культурний потенціал;
- рівень фізичного здоров'я нації.

В системі національного рахівництва для характеристики національного багатства застосовується термін „**економічні активи**”. Під активами розуміється все те, що використовується в господарській діяльності і може приносити, забезпечувати їх власникам економічні вигоди. Економічні активи поділяються на фінансові та не фінансові. В складі **нефінансових активів** виділяють вироблені (створені) та невироблені нефінансові активи.

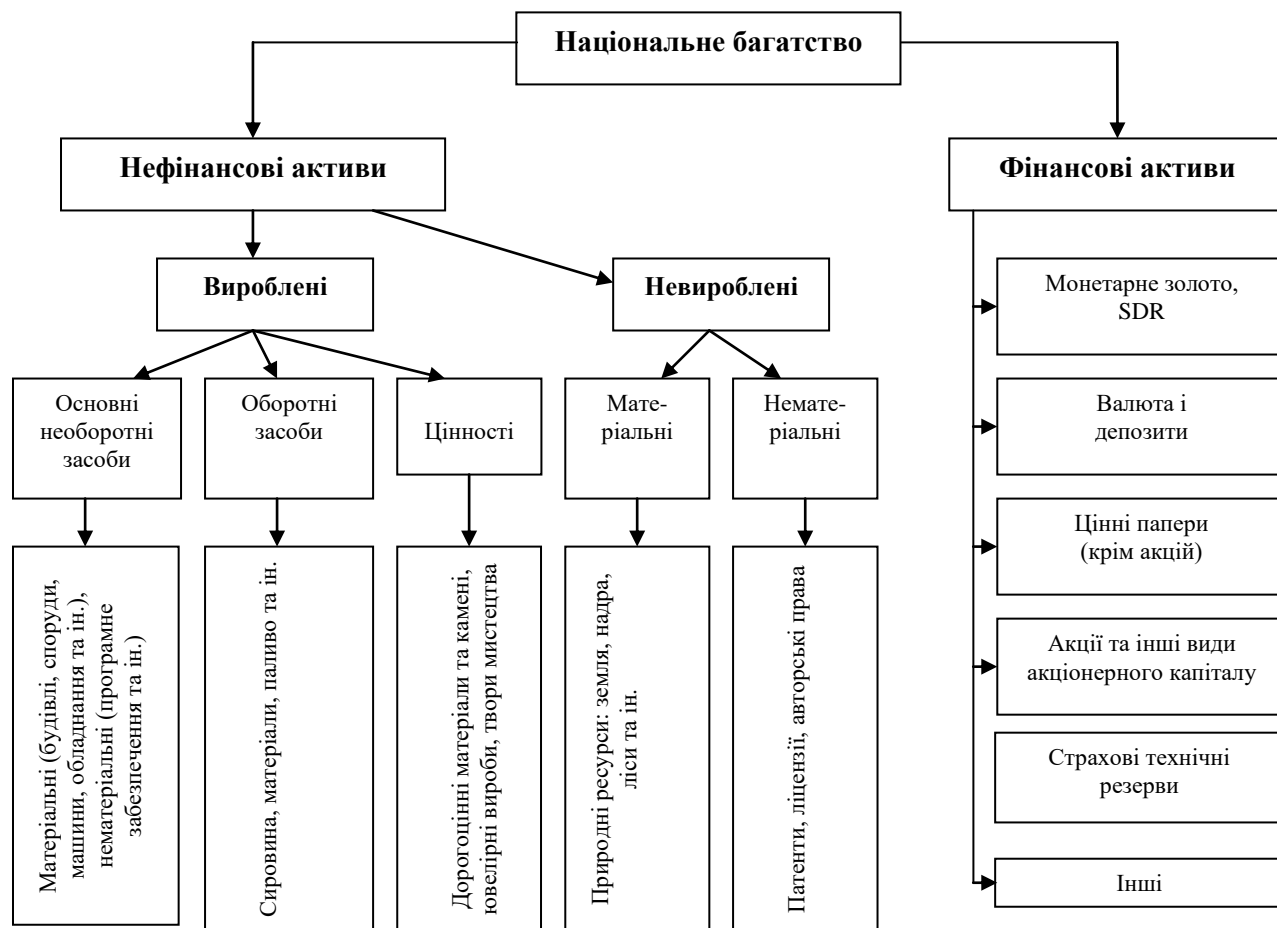

Рис.2.1. Склад національного багатства за стандартом СНР

4. Номінальні і реальні показники. Економічні індекси і дефлятор ВВП

Макроекономічні показники є агрегованими вартісними показниками. Це означає, що окрім фізичного обсягу виробленого та реалізованого кінцевого суспільного продукту на загальний рівень даних показників суттєвий вплив можуть мати і цінові чинники – інфляція або дефляція. З метою нівелювання впливу цінових чинників та забезпечення співмірності показників ВВП за певний період часу розраховують два види показників номінальний та реальний ВВП.

Номінальний ВВП – це ВВП, що виражений в поточних цінах, тобто фактичний цінах, які мали місце в даному році.

Реальний ВВП – це ВВП даного року, але обчислений в постійних (базових) цінах, тобто цінах відвідного року, який береться за базу – основу відліку.

Співставлення реальних ВВП за декілька років дозволяє простежити динаміку та розраховувати темпи приросту та темпи зростання загального фізичного обсягу виробництва.

$$T_3 = \frac{ВВП_p \text{ поточного року}}{ВВП_p \text{ попереднього року}} \cdot 100;$$

$$T_n = \frac{ВВП_p \text{ поточного року} - ВВП_p \text{ попереднього року}}{ВВП_p \text{ попереднього року}} \cdot 100;$$

де $ВВП_p$ – реальний ВВП, T_3 – темп зростання, T_n – темп приросту.

Дослідження впливу цін на динаміку ВВП здійснюють за допомогою різноманітних індексів цін: індексу споживчих цін (ІСЦ), індексу цін виробника (ІЦВ) та дефлятора ВВП.

Індекс споживчих цін відображає зміну цін так званого споживчого кошика. Останній представляє собою певний набір відповідних товарів та послуг, що є типовими для споживання домашніх господарств. Досить часто вартість споживчого кошика використовують для обрахунку прожиткового мінімуму.

Індекс споживчих цін іще називається індексом Ласпейреса (I_L) і розраховується за формулою:

$$I_L = \frac{\sum_{i=1}^n P_i^1 \cdot Q_i^0}{\sum_{i=1}^n P_i^0 \cdot Q_i^0},$$

де P_i^0 і P_i^1 – рівень цін i -го товару чи послуги у базовому та поточному роках;

Q_i^0 – кількість i -го товару чи послуги в базовому році.

Індекс споживчих цін має один суттєвий недолік – він не бере до уваги зміни, що відбулися у структурі споживання в поточному році.

Індекс цін виробника – відображає зміну цін, що їх встановлюють промислові виробники на свої товари, які реалізуються як на внутрішньому так і зовнішньому ринках. Вони не враховують податок на додану вартість, акцизи та мито. Індекс цін виробника є агрегованим і розраховується по певній групі виробників як співвідношення поточного обсягу виробництва і обсягу виробництва в попередньому чи базовому році.

Дефлятор ВВП або індекс Пааше (I_P) відображає зміну цін на всі товари та послуги кінцевого призначення, що вироблені і реалізовані в країні в даному році. Він розраховується за формулою:

$$I_P = \frac{\sum_{i=1}^n P_i^1 \cdot Q_i^1}{\sum_{i=1}^n P_i^0 \cdot Q_i^1},$$

де P_i^0 і P_i^1 – рівень цін i -го товару чи послуги у базовому та поточному роках;

Q_i^1 – кількість i -го товару чи послуги в поточному році.

Якщо уважніше придивитися до вище наведеної формули, то можна побачити, що чисельник є не чим іншим як номінальним ВВП, а знаменник реальним ВВП за умови що i репрезентує увесь набір товарів і послуг, що входять до ВВП в даному році.

$$D_{ВВП} = \frac{ВВП_H}{ВВП_P}$$

де $D_{ВВП}$ – дефлятор ВВП; $ВВП_H$ – номінальний ВВП; $ВВП_P$ – реальний ВВП.

Головним недоліком індексу Пааше є те що він не враховує реальні зміни в структурі товарів і послуг, що мали місце в поточному році в порівнянні з попереднім, або базовим роком. Цей недолік частково усуває індекс Фішера (I_F)

$$I_F = \sqrt{I_L \cdot I_P},$$

де I_F – індекс Фішера; I_L – індекс Ласпейреса; I_P – індекс Пааше.

5. Новітні макроекономічні показники: індекс людського розвитку, індекс економічної свободи, рівень глобалізації економіки

Серед показників, які характеризують стан справ в економіці в цілому останнім часом все частіше починають використовувати такий показник як рівень життя.

Категорія „рівень життя” за рекомендацією ООН складається з таких елементів, як здоров’я, їжа, одяг, зайнятість, освіта, житло, соціальне забезпечення. В Україні та інших країнах рівень життя прийнято визначати за допомогою споживацьких бюджетів: фізіологічного, прожиткового і соціального мінімумів.

До показників рівня життя відносяться:

- виробництво національного продукту (ВВП/ВНП), валового національного доходу, національного доходу на душу населення;
- відповідність реального споживання науково-обґрунтованим нормам;

- грошові і реальні доходи на душу населення, що визначаються рівнем заробітної плати, величиною соціальних виплат і пільг, рівнем податків, індексом споживчих цін, рівнем інфляції;
- забезпеченість житлом;
- кількість безкоштовних соціальних послуг (освіта, охорона здоров'я, культурне, побутове і комунальне обслуговування);
- структура витрат населення;
- рівень безробіття
- середня тривалість життя;
- рівень освіченості населення;
- кількість вільного часу та ін.

Як бачимо, кількість показників достатньо велика. Тому, в 1990 р. група дослідників Програми розвитку ООН запропонувала показник, що є спробою комплексної оцінки людського прогресу – **індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП)**. При підрахунку ІРЛП враховують три види показників :

- середня тривалість майбутнього життя при народженні;
- рівень освіти як сукупність двох величин – рівня грамотності дорослого населення країни (2/3 індексу) і сукупної частки тих, хто навчається (1/3 індексу);
- рівень життя, що оцінюється через ВВП на одного жителя.

ІРЛП є середнім від індексів цих показників. Кожен з індексів розраховується за наступним принципом:

$$x\text{-індекс} = \frac{x - \min(x)}{\max(x) - \min(x)} ;$$

де $\min(x)$ і $\max(x)$ – максимальні і мінімальні значення відповідного показника x .

$$\text{Індекс тривалості життя} = \frac{LE - 25}{85 - 25} ,$$

де LE – середня тривалість життя.

$$\text{Індекс освіти} = \frac{2}{3}ALI + \frac{1}{3}GEI ;$$

$$\text{Індекс грамотності дорослого населення (ALI)} = \frac{ALR}{100} ,$$

де ALR – грамотність дорослого населення у відсотках;

$$\text{Індекс сукупної частки тих, хто навчається (GEI)} = \frac{CGER}{100} ,$$

де $CGER$ – сукупна частка, тих навчається. Враховуються усі, хто охоплений трьома ступенями освіти (початкової, середньої та вищої).

$$\text{Індекс рівня життя} = \frac{\log(GDPpc) - \log(100)}{\log(40000) - \log(100)} ,$$

де $GDPpc$ – ВВП на одного жителя при паритеті купівельної спроможності в доларах США.

Вважається, що країни з ІРЛП менше 0,5 мають низький рівень розвитку; 0,5-0,8 – середній; вище 0,8 – високий рівень розвитку.

Альтернативним до ІРЛП є показник бідності.

Іншим сучасним макроекономічним показником є **індекс економічної свободи (ІЕС)**. Цей показник враховує десять чинників, що відображають міру втручання держави в економічні процеси:

- торговельна політика держави (рівень тарифів, нетарифні бар'єри, рівень корупції серед митних органів);
- податкова політика (величина оподаткування найвищих і середніх доходів громадян та прибутку корпорацій);
- втручання держави в економіку (частка витрат на утримання державних органів в ВВП, частка державної власності, наслідки економічної політики);
- грошова політика (рівень інфляції);
- потоки капіталів та іноземних інвестицій (законодавство про іноземні інвестиції, наявність бар'єрів по відношенню до іноземної власності та діяльності іноземних компаній, наявність дозволу на землеволодіння іноземцями, політика щодо реінвестування закордон);
- банківська справа (частка державної власності в банківській сфері, бар'єри щодо діяльності іноземних банків, свободи у наданні всіх фінансових послуг);
- контроль за рівнем цін та заробітної плати;
- право власності (державна політика стосовно захисту прав власності);
- державне регулювання економіки (ліцензійна політика, дозвільна політика, політика захисту довкілля);
- чорний ринок.

Кожний з названих чинників включає певну кількість змінних (біля 50), та оцінюється в балах від 1 до 5. Потім виводиться середньозважена оцінка. Чим нижчий загальний бал тим вищий рівень економічної свободи.

Наступний сучасний макроекономічний показник – **рівень глобалізації економіки**. Він розраховується за чотирма наступними складовими:

- рівень економічної інтеграції;
- персональні контакти;
- телекомунікаційні технології;
- участь країни в діяльності міжнародних організацій та міжнародних зв'язках.

Чим вищі загальні показники – тим значиміша участь держави в процесах глобалізації.

Використана і рекомендована література

1. Базилевич В.Д., Базилевич К.С., Баластрик Л.О. Макроекономіка: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – 3-тє вид., випр. – К.: Знання, 2006. – 638 с.

2. Круш П.В., Тульчинський С.О. Макроекономіка: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 400 с.
3. Лугін О.Є., Фомішин С.В., Статистика національної економіки та світового господарства: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури. – 2006.
4. Мельникова В.І., Климова А.І., Макроекономіка: Навч. посібник. – 2-е вид. випр. і доп. – К.: ВД „Професіонал”, 2005. – 400 с.
5. Савченко А.Г., Пухтаєнко Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономіка: Підручник. – К.: Либідь, 1999. – 288 с.
6. Селищев А.С. Макроэкономика. – СПб.: Изд-во “Питер”», 2000. – 448 с.